

יוסי גמזו

הנרות הללו...

(סיפור לחנוכה)

"מה עשויה להבה לזכור? אם היא זוכרת מעט פחות מן הנחוץ, היא כִּבָּה וחולפת. אם היא זוכרת מעט יותר מן הנחוץ היא כִּבָּה גם כן. לוא אך יכלה ללמדנו, בעוד היא בוערת, לזכור נכון".

(גיאורגיס סְפָרִיס, חתן פרס נובל לספרות: "אדם")

זה תוקף אותה כל חנוכה כמו כאב שיגרונני המקדים את הגשם. כבר שמונים ואחת שנים ועוד טרם הגליד בה אותו זיכרון. כל פעם, כל כְּסֵלוֹ, אם בחברון או בירושלים, עולה בה הלילה ההוא כמו באוב, פְּשֵׁד הפורץ מִבְּקֻבוֹק. מה היה כבר הטוֹחַ בין חלון בית אביה לזה של ה"שטיבל" מנגד? איזה שניים-שלושה צעדים סך הכל ובכל זאת מרחק של שנות-אור. פני האברך לא נראו בבירור ועוד טרם ידעה מי ומה הוא, אבל כבר נתהדהד בה קולו ועשה את בשרה חידודין-חידודין. "הנרות הִלְלוּ קִדְשׁ הֵם", פיזם בניגון של בְּרִדִי צ'ב. זה הניגון שהיה גם אביה מקביל בו, כמין מְאֻטָּרָה, נר ראשון של חנוכה. היא, עם הַפְּרוֹמְקֵיט שלה, כמובן, לא היתה מנסחת זאת "מאנטרה", אבל לי, נכדתה (או ה"שיקסעלֶע", כִּךְ היא קוראת לי) מותר, למה לא? זהו ערב חנוכה של שנת תשס"ט, אומרים קמטיה בעומדה במערת-המכפלה, כולה ריגוש. "קינדערלעך, תנו לי לנשום אַ מִינוֹט", היא אומרת לשנינו, מותשת. לי, נכדתה הנישאת תוך שבוע לסרן גידי צור, ולו, לבעל-בקרוב. רציתי לתת לה מִתְּנַת יום-הולדת ולא ידעתי כלל למה הכנסתי את עצמי. לא רק בחוף ים-המלח אורבים בולענים לכל רגל מוֹעֵדָת. גם על חופי זיכרונה הצעיר של זקנה חסינת-שיכחה זו, מי שחוזרת עכשיו בִּסְפִירָה לאחור אל נופי ילדותה. היא יודעת שאני וגידי זוג "יונים" שרופות, שני "שלום עכשיו"ניקים (שזה עצמו מין "פרומקייט"). אף-על-פי-כן, כששאלתי אותה: "אז איזו מתנה לתת לך, סבתא? רק תגידי", הביטה בי כמי שכבר יודעת איזה הֶלֶם תגרום לי מישאלתה וסחה: "פיקניק בחברון." - "חברון זה מסופן עכשיו", אמרתי, מבוהלת. - "בגילי, גם לרוץ ולתפוס את האוטופוס די מסופן", צְחָקָה. - "את מתכוונת בגלל פיגועי-התאבדות של שאהידים", שאלתי. - "לא, פצצות לא מפלות בין צעיר לזקן אבל bypass, מְעַקֵּף-עורקים-סתומים-בלב - זה כן... כלום היתה לי ברירה, כלום יכולתי שלא למלא את רצונה של פנתרה זקנה, קשוחה זו? פמה קפריזות בכלל עוד נותרו לה? וכמה, פמה סבתות נשארו לי מלבדה?"

גידי שמע ונכנע לרצוני כמו שרק מ"פ צעיר ומאוהב מאוד יכול עוד. הוא לקח חצי יום ממִפְקֵדַת הגדוד ואיתו את ה"סופארו" של אחיו ויאללה, זוז. סבתא מיד נדלקה על שניהם: על הסרן הצעיר וה"סופארו" הנוצצת. שמש חורפית חיממה כל הדרך, לנוף את שמי התכלת ולסבתא את הלב. "מצאתם לכם זמן לחאג' פרטי, פלשתינאי?" שאל אותנו איש משמר-הגבול מול המחסום. - "טיול שורשים", אמרה סבתא שמחה, כמו ילדה שקיבלה צעצוע. - "רק אל תתעכבו שם יותר מדי זמן", נתקדרו פני האיש, "מסופן." סבתא, אוטמת אוזניה לכל אזהרה, מילמלה: "זה בסיידר." פשהרחקנו מעט מעמדת-המחסום אף הוסיפה, וכמו לעצמה: "לא כל יום יש לשיינדל חרל"פ יומולדת תשעים וחמש שנות חיים פה. אז עיר-האבות הזאת, מר אָבוּ-מֵאָזֵן, היתה גם הבית שלי..."

וכעת, כצפוי, אנו כאן, על אדמת-מריבה זו, על לוע הר-געש. כל אותם משמרות, שלהם ושלנו, וכל אותה תחושה שאו-טו-טו יִקְרָה פיצוץ. כולם, מלבדנו, עוטים כאן מדים. וכולם כאן כמושים היטב, אך לאו דווקא בנשק. גם באותה חשדנות של אויבים זה יותר ממאה שנות עימות. חברון של היום, אם נודה ואם לא, היא חבית טעונת חומר-נפץ. לא רק נרות חנוכה ממתינים לגפרור, גם השקט הזה. אין כאן, שלא כמו על פני עמודי-החשמל, שלטי מתח גבוה. אך המתח גבוה, גבוה מאוד, גם בעומק אותה מערה. רק שסבתא - פמכונת-הזמן ההיא של

H.G. Wells, דוהרת על כנפי הזכרונות שלה אחורה. כמו בסיאנס ספיריטיסטי הופכת היא, כאן, לעיני, למין "מָדְיוֹם". ואני מקשיבה לה, אני מתחברת עם זה כמו במין *déjà vu* :

*

סבתא ויינגרטן הִתְיָקָה את עיניה מן הספר. "סידור" ישן מוויילנא, דפוס האלמנה והאחים רוֹם. רטט פילח את חוט שידרתה כמין זרם חשמל, כְּצַמְרֵמוֹרֵת: רק לפני רגע היתה הילדה לְיָדָה ופתאום נִתְנַדְפָה. אֵת מַרְפֵּה לְשֵׁנִיה מִן הַחֶבֶל וְהוֹפּ - עִזּוּא פִּזִּיזָא שֶׁלֵּנוּ אֵינְנָה. פָּחַז כְּמִיִּים, כִּסְפִית מִתְרוֹצֶצֶת, לֹא בַת אֵלָא **tomboy**, אֵ שְׂרָעַק... - "רֵאִיתָן אֹלֵי לֵהִיכֵן נַעֲלָמָה נִכְדָּתִי הַקֵּטְנָה?" היא שואלת. יש חרדה בקולה המתוח, אך יש גם תקנת-התבדות. שתי הִקְסָאנְטִיפּוֹת אֲשֶׁר לִידָה, בְּעֶזְרֵת-הַנְּשִׁים הַצְּפוּפָה, הַשּׁוֹקֶקֶת, אֵינֵן מְשִׁיבוֹת לֵה דְבַר, מִתְחַפְרוֹת כֹּל אַחַת בְּשִׁתִּיקַת-הַתְּנַפְרוֹת. אֲבֵל זֹו, גְּבֵרַת שְׁלֵאֲנָה, הָאֲרִסִּית מְכוֹלֵן (חֲשׂוֹכֵת צֶאֱצָאִים שֶׁאֵינֵן לֵה לֹא נִכְדָּה, לֹא נִכְדָּה) נֹועֶצֶת בְּסַבְתָּא מִבֵּט מִמוֹשֶׁקֶף וּמִיד מְפִישָׁה בֵּה: "שָׂא, שְׁטִיל!" - "טִפּוּ", מִרְתִּיעָה מֵהֵן סַבְתָּא כֵּאֵילוּ הַתְּרִיזוּ לֵה בּוֹץ בַּפְּנִיָה, "פִּתְאוּם נַעֲשׂוּ לִי מִיֵּן פְּרוּמְקֶעס כֹּאֵלֵה. רִישְׁעוֹת שֶׁל פֶּאֶסְקוּדְסְטֶבְעֶס זְקֵנוֹת..." וּיֹוצֵאת אֵל מַחוּץ לְעֶזְרֵת-הַנְּשִׁים וְשׁוֹלֶפֶת שֵׁם בֶּאֱמַצֵּעַ הַתְּפִילָה אֵת חֵיִים-בְּרָל (בְּנֵה הָאֵלֶּמֶן וְאֵבִיָה שֶׁל שֵׁינְדֵל) וְסַחָה לוֹ פּוֹנְקֶט, אוֹת בְּאוֹת. "הַקֵּטְנָה", היא אומרת, "הִרְגַּע הִיתָה עַל יָדִי וּלְפִתַע - חֵאֲלִיעֶרַע - לֹא הַצְּמוֹת שֶׁלָּהּ, לֹא הַגּוֹמוֹת שֶׁלָּהּ. פְּלוֹצְלוֹנְג, כְּמוּ בִלְעָה אוֹתָהּ פִּתְאוּם הָאֲדַמָּה..." בְּנֵה, חֵיִים-בְּרָ, הַמְבִיֵן מֵה רִגִישׁ בַּחֲבֵרוֹן הוּא ה"מֹדוּס וַיִּנְדִּי", מֵה מִסּוֹפְנַת היא כֹּל הַפְּרָה שֶׁל הַחוּק בְּאוֹתָהּ מַעֲרָה (חוּק הַמְּפִלָּה אֵת נִינִי אֲבֵרָהם בְּמִקּוּם בּוֹ נִכְרָה לוֹ בּוֹר-קֶבֶר, כֵּאֵילוּ יִצְחָק בְּנוֹ הִיָּה בֵּן חוֹרֵג וְיֹוֹרְשׁוֹ הַחוּקִי - יִשְׁמַעֵאל) מִזְעִיק אֵת רַעֲיוֹ וְהֵרֵב לַחֲפֹשׁ וּלְתוֹר בְּכֹל חוֹר וְכֹל סֹדֵק, שְׁמָא סוֹפְסוֹף תְּמַצָּא הַשִּׁיָּה הָאוֹבְדָת גַּם בְּלִי עֶזְרַת גּוֹי. שֶׁהָרִי הָאֲרֶאֱבָעֶרֶס אֲשֶׁר עַל הַסֶּף, עִם נֶאֱבּוּט, עִם קוֹרְבָאֵץ' וְעִם חֵרֵב - כְּמוֹ הַרּוּפָא, הַשּׁוֹפֵט, הַקְּבֵרֵן - טוֹב שֶׁלֹא נִזְדַּקֵּק לָהֶם כֹּלל...

עוד הם תרים בברפיים פְּקוֹת אַחַר זֹו, הִילְדָה שֶׁאֵינְנָה - כְּבֵר מְגִיחִים לְנוּ, פּוֹנְקֶט עַל הַרְגַע, מִתּוֹךְ מַעֲרָה זֹו עֶצְמָה - שְׁלוֹשֶׁת ה"שְׁקוֹצִים", עוֹג, גּוֹג וּמַגּוֹג, אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יֶרֶכוֹ וְנֶבּוּטוֹ נִכּוֹן לְדִישׁ. כְּפִתּוֹב ב"בְּרֵאשִׁית": "הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ". וְהֵרֵב וְכֹלִי-הַקּוֹדֵשׁ לְפִנֵּיהֶם כַּחֲגִבִים... גדולים, מִסּוֹלְסֵלִי-שֶׁפֶם וְאֲדוּמֵי-תְרַבּוּשִׁים, עוֹבְרִים הַיִּלְדָּע חֲנִיעֶס כְּלִיגִיוֹן מִטִּיל אֵימָה. וְגַר אֵיפּוּא זֶאֵב עֲרָבִי עִם כְּבֶשׂ רֶךְ, יֶאֱהוּדִי, וְמָה שֶׁבִּטּוּחַ: יוֹם-יוֹם מְגִישִׁים לְזֶאֵב הַזֶּה כְּבֶשׂ חֲדָשׁ... קְרָבִים אִם כֶּךָ אֵלֵה, אוֹתָם נְפִילִים, וְתַחֲתָם מִרְטִיטָה כֹּל מִרְצַפֵּת (לֹא הִרְיֻצְפָה לְבִדָּה מִרְטִיטָה, גַּם הֵרֵב, הַגְּבֵאִי, הַשְּׂמֶשׁ) וְעוֹבְרִים הֵם בְּסֶךְ, כְּשִׁירַת גַּמְלִים לְהַבְדִּיל, אוֹ פִילִים, אוֹ מְמוֹטוֹת. וְלֹא נַעַר קִטּוֹן כֵּאֵן נוֹהֵג בִּם כְּדֵבֵר הַנְּבִיא, רֶק יִלְדוֹנַת בַּת שֶׁשׁ... - "בַּתָּךְ?" כֶּךָ אוֹתָם עֶבְרָאִים (וְקִצּוֹת שֶׁפְּמִיָּהם מִסְתַּמְרִים כְּקִצּוֹת רוֹמַח). - "כֶּן", מַרְעִיד אֲבֵא, "בַּתִּי. מֵה עֲשֵׂתָה?" - "עֲבָרָה חֲמוּרָה", הֵם אוֹמְרִים. - "אֵיזוֹ?" שׁוֹאֵל חֵיִים-בְּרָ בְּאֵימָה (וְלִבּוֹ יוֹרֵד מִצְרִיִּימָה, קְרִי: יִשְׂרָאֵל לְמַכְנַסִּים). - "אֲסוּר לְיֶאֱהוּד", הֵם אוֹמְרִים לוֹ מִיִּקְרָא מְפּוֹרֵשׁ, עוֹד מְזַמֵּן הַסּוּלְטָאן, "לְדֵרוּךְ בֵּה בַתּוֹךְ מַעֲרַת-מַכְפֵּלָה זֹו, הַחֲאֶרְס-אֵל-תְּלִיל הַזֹּאת שֶׁל אֵיבְרָהִים אֲבּוֹנָא, לְמַעַלָּה יוֹתֵר וְגַם הֵלֵאָה יוֹתֵר מִמְּדֻרְגָה **שְׁבִיעִית** זֹו בְּאוֹתָן הַמְּדֻרְגוֹת." - "אֵיזוֹ שְׁבִיעִית?" עוֹשָׂה אֲבֵא עֶצְמוֹ כְּמִין נֶאֶר שֶׁאֵינְנוּ יוֹדַע. - "זֹאת שְׁמַעַל לֵה אֲבוּי לְכוֹפְרִים אִם יִצִּיגוּ - דִּיר בְּאֵלֶךְ - רַגְלִים..."

שיינדל, ניכר בה: אינה מבינה בשל מה ועל מה כל הרעש? הן כל שעשתה שם - קיפצה כמו ב"קלאס", מדרגה-מדרגה, ככה סתם. אבל אבא, ה"קיטל" שלו מרטט כפאפִיָה בְּרוּחַ שְׁאֲרָקְנָה. משליש שלמונים אל כפּוֹת הַגְּרוֹבִיָּאֵנִים: "יותר זה לא יקרה, חאוואג'ה. סֶלַח לֵה, היא קטנה..."

כמה עצוב לה אם כן לקטנה על אותו רֶב אֲבֵרוֹם שֶׁקְבוּר כֵּאֵן, זֶה שֶׁאֵף הוּא הַתְּאֵלֶמֶן פֶּה כְּמוֹ אֲבֵא וּרֶק שְׁזוּגָתוֹ הִיתָה זְקֵנָה הֵרֵבָה יוֹתֵר. "וַיְהִי חַיִּי שְׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֵׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שְׂרָה" (שְׁבִיעִידִישׁ זֶה יוֹצֵא כְּבֵר הַוּנְדְעֶרֶט זֵיבֵן צְוֹאנְצִיג יֶאֶרְן). אֵמָא יִצֵּא לֵה הֵרֵבָה פַּחוֹת, לֹא יוֹתֵר מְשֻׁלּוּשִׁים וְשִׁתִּים. מֵה זֶה שְׁלוּשִׁים וְשִׁתִּים מוֹל סְכוּם שֶׁל יוֹתֵר מֵמֵאָה וְעֶשְׂרִים? סַבְתָּא אוֹמֵרַת שׁוּזָה מְפִלְיוֹת, הֵם חוֹשְׁבִים שֶׁאֵינִי מִטּוֹמְטֵמַת. אֲבֵל לִי לֹא מוֹכְרִים כֵּאֵן

שום לוקשים, סרטן זה סרטן ואני מבינה. את אמא קברו שם בהר הזיתים פשיצאה מתוך הקליניקה של דוקטור מוישה ואלאף. לא את שרה, את שרה קברו פאן, באותה מערת מכפלה. ויקם רב אברום מעל פני מתו ויחפש לו, מיספן, חלקת-קבר. ועפרון החיתי הוא איש גוי אבל טוב, בחינם רצה לתת לו, בלי משכנתא, בלי מיסים. אבל לא רב אברום. לא, אברום היה מענטש. "לא חינם", הוא אומר, "מויחל טויבעס". בכסף מלא הוא קונה מערה זו, עם כל הכמה דונאם, כמו שסבתא מסבירה. "קח את הכסף, עפרון", הוא אומר לו, "ארבע מאות שקל של כסף. בלי ספקולאציעס ובלי פארצלאציעס און פערטיג, סגרנו עניין."

כשחזרו מלקבור את אמא נתגנבה הדלות אל הבית. בני אדם צוחקים ביחד אך בוכים על פי רוב לבדם. אבא, פחח במקצועו, הלחים קומקומים נקובים, תיקן פאיילות. רק את הפיס הנקוב לא לימדו אותו איך להלחים משום מה. הלכה איפוא סבתא בבוקר בהיר והזמינה את מנדל רעמונטשיק. הרחיבה מטבח ופרוזדור ועשתה לה בית-אוכל, מעין רעסטוראנט. נתמזל מזלה ובבית מולם נתמקמה ישיבת סלובודקא. בא ריח הטשולנט, הקוגל, הבליןצעס בחורשי הישיבה, ממש פארפום... החרלו משבשים את הפסוקים ישמור השם: במקום בבא מציעא שיר-השירים והריר ניגר לו. פי הנה הסתיו, בחורים, עבר, הריש מתיבתא חלף הלך לו, קדירתה של סבתא חנטה פגייה וסיר-הסירים ימח שמו נתן ריח. מי זאת עולה מן המטבח פתמרות עשן מקוטר? קערת הקישקעס עולה, רבויסי, מקוטרת במור ולבונה. מה דודך מדוד, סבתא ויינגרטן, מה דודך מדוד שפכה הרעבתינו? דודי צח ואדום, תברה יונגערים-הונגערים, צח מבולצעס ואדום מבורשט לוחט, **Bon appetit!** "לא רעסטוראנט מחזיקה את פי אם פרעסטוראנט", סח לה לוי אלטשולר. לוי היה עילוייה של סלובודקא, סיני, עוקר-הרים ואם צריך אפילו ש"ץ. פעם, כשנתבסס בשושן-פורים סיפר לסבתא (איש מלבדה לא שמע אותו, איש) על בית אבא שלו, ברוסיה. "בעיר קראסנו ברוסלאנד היה הדבר, בפוגרום של שנת 17", סח לה. "אבא ואמא ואליה אחי - בגרון של איוואן, השכן... הוא עצמו ניצל בנס, סיפר, יונק מבקבוק הוודקה (קודם לכן לא שתה מעולם, חוץ מכוס קטנה של "שנאפס" לעת קידוש או הבדלה). איך זה בנס? הסתתר לו בסל-נצרים של כביסה מלוכלכת. ילד בן תשע מציץ בסדקים ורואה איך הפוגרום שצ"ק מגרון את משפחתו. "את שואלת מדוע אני משתפר?" האדימו עיניו מול פני סבתא. סבתא שלא שאלה אותו כלום, שמה יד על כתפו ושתקה. "בשביל להיישיר זוג עיניים", אמר, "בזוועה עצמה, עין בעין - צריך גם הקורבן, לא רק רוצחו, להשתפר קצת, אם כי מיי"ש, לא מדם. אחרת, אחת מן השתיים, גבירתי, התנשם וגמע מן הוודקה, "או שיוצאים מן הדעת, יודעת את, או מן העולם, וכאן גיהק, "או משניהם." מאוחר מזה, בבית-היתומים בניקולאייב, נכנס האינספקטור לשאול את הצוציקלעך מה הם רוצים שם ללמוד. לוי עמד אחרון בשורה (פיפה, "ארבע כנפות", שתי קנוקנות של פיאות, נולת). - "איזו פרופעסיא בוחר הוא לדעת?" שאל אותו הרב לוי מוועד-החינוך. - "להרוג", אמר, "גויים. מה שיותר." והוסיף בשקט: "יהודים צריכים ללמוד את המקצוע, כבוד הרב." כשהגיע לארץ, עם שאר יתומים, נצטרף לישיבת סלובודקא. פאן זה ודאי לא יקרה לעולם: אנטישמים בין שמים? מופרך. סבתא שקרה אז שלושה חדרים מן השייח' עבדל-חי, שקסם לו. פטריארך מוסלמי שיצא כביכול מדפי החומש, פנומן. "א-נו, אנו תראו אותם, היה ממלמל ברגש, "לבושים כמו אברום אבינו והוגים חיי"ת ועי"ן כמו פרענק..." עבדל-חי אף הוא נטה לו לצעיר ה"מוסקובי" חסד: מזמין אותו יחד עם אבא ושני רבנים אל סופת גג ביתו. פעם זימן עבדל-חי לסופה את ארבעת אורחיו למין "ספיישל": יש לו, הודיע, אושפיז מאל-קודס, אישיות נעלה עד מאוד. היה זה קרובו, חאג' אמין אל-חוסייני, ה"מופתי" מירושלים. טפסר המועצה המוסלמית העליונה ומי שלימים יחבור לשד הנאצי, היטלר. "אצלנו", אמר חאג' אמין לרב אפשטיין, הוא ראש ישיבת סלובודקא, וכן לרב סלונים, הוא ראש ישיבת חברון, באותו "מזומן", "אצלנו סופות יש בכל השנה, לא רק פעם ולא רק שבווע." ("שרק לא יהא לנו, אץ ללחוש אבא, "יותר מפעם בשנה תשעה באב, טפו-טפו...")

"מאוחר מזה," נזכרת סבתא, "בא אשר יגורנו. קצין מן הגדודים העבריים בירושלים עמד לְכַנּוּס את אנשיו לְטַקס ב'חורבה'. קצת קודם לכן – סח לו לוי לאבא בסוד על מיפתן בית-הפנסת – הקיש חאג' אמין על דלתו של לורד פְּלֶאמֶר, הוא-הוא הנציב העליון. 'אם יערכו הַיָּהוּד את הטקס,' שלף מבית-גנזיו אִיוֹם קצר, חֵד כְּשֶׁאֲבָרְיָה, 'איני מקבל על עצמי, לורד נכבד, אחריות על השקט בְּעִיר.' -'איש לא ביקש מְכַבְּדו אחריות על שום שקט,' ענה לו לורד פלאמר. 'זהו תפקיד הנציב העליון המופר לי בְּשָׁמַי, לא בְּשָׁמו'..."

*

היא היתה אז בסך הכל רק בת ארבע-עשרה אף שהבשילה בן-לילה. בנויה לתלפיות ותאוה ממש לעין, ועם כל זאת פוחדת מן החושך כמו קטנה. רק אז, אותו ליל חנוכה, נר ראשון, כשצפתה לעברו של ה"שטיבל", גילתה כי מלבד אותו חושך בחוץ יש אחר, די מפחיד, גם בפנים... לא, את פניו לא קלטה בבירור ועוד טרם ידעה מי ומה הוא. אך כבר, בחלון, בא קולו ועשה בה דברים שנגלו לה רק אז. "הַנְּרוֹת הַלְלוּ קִדְשׁ הָאֵל, "חילחלו המילים בעורקיה, "וְאִין לָנוּ רְשׁוֹת לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם," זימר שם, "אֵלֶּא לְרֵאוֹתֵם בְּלִבְד..." מה זה גורל? זו חידה שעושה מסתם לילה באנאלי – פאטאלי. סוד שנחרט לו על לוח-לבנו פכתב על קיר, מְנָא מְנָא תְּקַל וגם פְּרָסִין. לכל אדם יש קיר כזה, גם אם אינו מודע לו, קיר שעליו נרשמות בוכהאלטריות שאין לו שליטה עליהן. מי שסבור, כפתוב במסכת ברכות שְׁמִשְׁמָה מביא אבא, כי "קול באשה עָרוּה" כלום שאל עצמו מה על קול גבר, קול איש? מה על קולו של העלם ההוא שעמד בחלון אותו "שטיבל" ושר את מזמור הנרות הבוער בה מאז ומסיח הכל?... קְרָבָה היתה אל חלונה, פלַנְל חלוק-לילה עליה, שדיה סומרים למגע השימשה הקרה כלילות הבדידות. מְעַבֵּר-מְזָה, בְּחֵלוֹן הַמוֹאֵר, הפעור בכותלו של ה"שטיבל", היתה צלליתו של אותו אלמוני מקפיצה מפלצות על הקיר. אור הנרות נטרטט כלבה, וכמוהו הִדִּי אותו לחן. מעולם לא שמעה מין שְׁמַחָה עצובה שכזאת בקולו של אדם. מאוחר מזה, פתום החג, למדה פי שמו הוא לוי. מאוחר אף יותר נצטלבו דרכיהם פה ושם בחצר או בעיר. אבא, רחוק מלתפוס מה רוחש לב הַמִּדְּל שלו עמוק פנימה, הזמין אותו פעם בפעם לערב שבת, ולבה נתגעש. אך אף שהיתה מְמוֹגְנָט אליו לא אמרה לו מילה, אף לא רמוז. אותו פרצוף-פֹּקֵר שסבתא ידעה לעטות, הַסְתֹּתָה בו גם היא. חומקת פתאום מְשׁוּלֵי השולחן לְמַטְפַּח וחוזרת חלילה – פאן בתירוץ שעוזרת לסבתא לשאת איזה מגש ושם בבלוף ממין אחר – היתה מתאמצת שלא להסמיק בפניו אך נכשלת כל פעם. איך מאלפים את הדם הסורר הזה לא להבעיר את העור?

רַב שְׁמַרְיָה חב"ד, זה שאבא תיקן לו חבית-הגעלה לפני פסח, היה מפרט לו, לחיים-בְּרַ ויינגרטן, שלל שידוכים לבתו. זה – פלי נאה, וההוא – מציאה, והלה – חֶמְדָּה גנוזה וייחוס-אבות וזיווג מְשֻׁמָּא. רק את לוי אלטשולר אף לא העלה על שפתיו, לא בת-קול ולא אות. מְשֻׁל אין לו חלק ללוי הזה באותם הבלי-לב של פולנו, רם ונישא הוא מעל לכל אלה, ככל אותם רוחין ערטילאין של שמי-עליון. "אין לו עניין בשום שמונְצֵעֵס," גְּלָה הרב אפשטיין את אוזן רַב שְׁמַרְיָה, "בוקר וערב רק ש"ס ופוסקים בין כנפות אוהלה של תורה." -"כלום שידוך הוא מין שמונצעס?" מחה השדכן, "הן רבנו מוישה איסרליש, הוא הרמ"א, אמר כבר: 'פֶּל מִי שֶׁאִין לוֹ אִשָּׁה כְּמוֹ שְׂרׁוֹי כָּאֵן בְּלֵא בְּרַכָּה, בְּלֵא תוֹרָה וְאִינוּ נִקְרָא אָדָם.' " -"אף פעם לא ידעתי כי שדכן תלמיד-חכם הוא," סנט בו הרב אפשטיין די מופתע מן הגילוי, "אף על פי כן כבר מצינו, רַב שְׁמַרְיָה, כי שבט הלוי (פרשת עֵקֶב, 'דברים' י, ח) הופקד ביד השם לעמוד לפניו לשרתו בקודש. והן לפל זמן פה ועת לכל חֶפְץ. הַבּוֹחֵר צֵעִיר עוֹד. וְאֵס בְּרַעֲנֵט?"

פעם אחת, כבר הרבה לאחר אותו ליל-חנוכה בו חזתה בו, ארכה לו דומם, פככל הלילות, בחשכת חלונה הפעור. פתאום כמו עלה לה בְּאוֹב-חֵלוֹנו, עם ה"לוקס" העמום וה"סְטְעֵנְדֵעֵר" – *הוא ולא מלאך ולא שָׁרָף ולא שליח (אף כי לדידה היה שלושתם באיש אחד). כלום ידע או ניחש מי צופה בו מנגד, רואה אך אינה מתגלה לו, או שמא פשוט נתאוה לאוויר ליל-ניסן ופתח

חלונו? כך או כך, במקום גמרא (אפשר פי בושמי ליל-אביב זה גרמו זאת) זיוג שם פסוקים מתוך שיר-השירים בלחנים מן הדניפר, הדון. "שובי שובי השולמית", עמד בחלון ופניו אליה, "שובי שובי ונחזה בך", הגביה קולו פנישא על נחשול. והיתה בו בלחן ההוא מין עצבות עליזה, מין חשכות מזדהרת, שאפילו לילית, סמאל ובני-שחת היו כבר חוזרים בתשובה...

היא ידעה פי על פי שכל הישר לא נחשפה לו. אין המואר רואה את הנחבא בכוך חשוך. אבל משהו לא הגיוני, מתקבל על הלב אם כי לא על הדעת, שב ופירגל בה פולסין של ריגוש כמו נגע בה בעצם ירו. "חוט משובך מכאן, לוי אלטשולר, "המו בה הקישקעס, "מקצה חלוני אל פינת חלונך, חוט סמוי אך חזק ככבלים. וריבון-העולם מגלגל את החוט מתוך פקעת-גורל לא ניתקת, אך אתה, העילוי היודע הכל, לא הפל אתה חש וקולט... כל החוכמות אצורות בראשך, רק חוכמה-שבלב חסרה בו: זו היודעת כי לב שאיננו שבור גם איננו שלם... מי שאיננו יודע כפאב-חסרונם של דברים, רבי לוי, אין הוא מבין מחירם של דברים, שהאין מתמחר את היש. בוא ואומר לך, לוי אלטשולר, ואס בךענט, מה בוער, מה רותח. הדם בוער, לוי, הדם הרעב, האדום-האדום הזה..."

פתאום נרתעה לאחור, מתכסה בוילון, מרעידה ונדהמת. עדיין ידעה כי אינו מסוגל לראותה, אך כעת קצת פחות. הוא פרם בכותנתו כפתור עליון אחד או שניים, שירפב את ראשו לחצר הטלולה ושאף את בושמי ליל ניסן. "הנה זה עומד אחר פתלנו", פיוזם כמין רמז אליה, "משגיח מן החלונות, מציץ מן הח-ר-בים..." כל שיערה בעורה נסתמרה כמו הנה נתפסה כגנבת. מי אתה, מה אתה, לוי אלטשולר: עילוי בתורה או סאדיסט?

וכאן, כאן ממש, כמו הומך אור ה"לוקס" שהוצב על גביו של ה"סטענדער". עד צווארו, עד זקנו של העלם הגיע האור, לא יותר. לרגע נראה האברך בחלון כמו ערפו את ראשו, בלי גולגולת. מה נתרמוז מך, מה נתנבא כמין כתובת סמויה על הקיר?

*

כפאב כבר בער קרקעה של חברון תחת רגל כל מי ששכן בה. ריח האש והדם לא הזכיר זכב כפש, רק פחד פוגרום. "נסתתר במרתף, באותן ממגורות", אמר אבא בצליל פאראנאוי. בידיש של גטו אמר זאת, כסח: 'זה חוזר כמו ברוסיה, גם כאן'... יום שישי בחברון, בפאבגוסט שנת תרפ"ט, והכל מסוגר כמו על ברית. ובחוזן מתהלך, יהודי ועתיק, אותו פחד היסטורי, משם. כל שצברו כאן דורות אחרונים (השלווה המדומה נוסח "וגר זאב עם כפש", אותו מיתוס ילדותי של רב אברום ופאן עפרונסקי. אשליית הדו-קיום הפה נכספת, פה פצועה). כל זה קרס, נתמוטט באחת כמין שפך ענק, גיאולוגי: חושף לעין-כל את עומקה המלעיג של תהום שעליה פיסה. מאי-שם, ממרתפיו האפלים של תת-הידע, בקע מין "גואלד" קמאי, אטאוויסטי, מכה ברקותיו של עם נרדף צלילי חירום. ואס בךענט, יהודים? בךענט א פאיער אין שטעטל. העיירה, אפילו כאן, בוערת כבר באש... סבתא מתאנחת אנחה של ת"ח ות"ט, של חמלניצקי, של מאכנו, של הצורר ההוא פטלורה, של עיר ההרגה בקישיניב, של משפט ביליס: אז מה, גם כאן שחיתות וספינים שלופים, דא אויך? מסתבר כי דן סלונים (הוא בנו של הרב ואחד מוותיקינו בבאנק אנגלו-פלשתניה) יצא לירושלים, כגנב זה במחותרת, לקרוא לעזרתנו את ממשלת המנדאט. בנו של הריש מתיבתא משיבת חברון תמים הוא: אלה, הבריטים, אף לא ינקפו אצבעם להציל יהודים. תנינים לפחות מזילים דמעטם ואפילו דמעיה של תנין היא. בני אלפיון – רק משלים את ה-natives בחרוזי-זכויות מצלצלים של הבטחות. לנו זרקו, כמין עצם לכלב, את הצהרת-הבלוף של ארתור בלפור, גייס איך נאס. ואילו לחוסייני הם זורקים את עצמותינו, יודעים שהכלב הזה יגרם אותן עד לפירור אחרון.

עכשיו, ממש ברגע זה, פלחה זעקה, כתער, את אופל בשרו של הלילה הזה, הקרוא אל הטבח אף הוא. "לוי!" פרץ איזה קול את סכריו מן ה"שטיבל" ההוא של סלובודקא. "לוי, דער ש"ץ, איז געהארגעט געוורן!!!" ולא נמצא איל בסבך. יאשה ספון'ניקוב, מי שהיה חברו האינטימי של לוי, יביא לה מין פתק קטן מקופל לשלושה-ארבעה קיפולים. כמו איזה קוד מסתורי שציפה לה, כתוב בכתב-יד המנוח. פרט שנמצא על גופו של המת באחד מפיסי הפידז'אק. למה הביא את זה לה, דווקא לה, לא תבין גם אחר שתקרא בו. קריאה ראשונה היא תמיד החמצה (אך היא, בהחמצות, יש לה כבר פראקטיקה שלמה). "שובי שובי השולמית ונחזה בך", היה כתוב בו, "יונתי בנגוי הסלע. ממדבר מי זאת עולה?" שיינדל תמחה את עיניה תפוחות-הדמעות בשולי המיטפחת, תבקה פשוטה זו בצרור הפסוקים הכתובים שם ולא תבין כלום. "יפה את רעיתי בתרצה. נראה הפרחה הגפן. דודי לי ואני לו. לבבתי אחתי כלה."

- "מה אתה מבין מזה?" תלתה את עיניה ביאשה. - "מלך אסור ברהטים", אמר, "אל תעירו כאן עד שתתפץ." - "עד שתתפץ?" התפרצה ביפחה, "מעולם הוא לא תפץ. אתה, אתה הרי יודע... בוקר וערב רק ש"ס ופוסקים. שום תקווה, שום סיכוי. ואס ברענט?..."

- "נאראלע", אמר לה (או פשוט, בעברית: טיפשונית). או פשוט עוד יותר: יש עיניים יפות שבוכות ואינן רואות כלום. ומראה לה באצבע שלווחה לפנים, כקורא בתורה, כמין צופן, איך כל אות ראשונה בכל שבר-פסוק מצטרפת אט-אט למילה. מה שקוראים לו "אקרוסטיכון" נחת בה פתאום כמין הלים. הלים כפול, כמו בפתיל המפעיל בעיתוי שונה שני מיטענים. עוצמת הפיצוץ השני היא לרוב היותר קטלנית בין השניים. גם בתגלית שמיד תחשף לה יפה בה היחס הזה. "הנה", הוא מראה לה כאילו צירף קמץ-אלף לילד ב"חדר": "שובי - זה שייך. יונתי - הרי יו"ד. יפה - עוד פעם יו"ד (אך לא גמרנו, שימי לב!). נראה - הרי לך נוי"ן. אבל דודי - נותן לך דל"ת. ליבבתיני - זה למ"ד. אז מה מתקבל כאן מכל הדיסה הזאת? ש מ פ... - "שמי? היא איננה תופסת אך כבר הוא שולף עיפרון ומדגים לה: "שייך ושני יו"דים, נוי"ן, דל"ת ולמ"ד הם שיינדל, עכשיו את רואה?" משמע... אך המשמע אינו צריך שום פירוש רש"י. זהו אותו הפיצוץ השני, ההולם בה בכוח כפול.

פי כאן פורץ בכיה פתאום בגל אדיר, כגיזר. סבתא נזעקת מיד מרחוק ואינה מבינה מה קרה. "יאשה", היא סחה, "למען השם, תעזוב אותה, מה מתרחש כאן?" ותיכף, בחבקה את נכדתה המתייפחת, רוטנת לעצמה: "מצא לו זמן לדברי תורה..."

סבתא שיינדל חרל"פ מקנחת דמעה של תשעים וחמש שנות חיים פה. פה, על הארץ הזאת שזורעים בה יום-יום, בלי הפוגה, גוויות משני צידי הגבול. היא מצביעה ביד זקנה, קמוטה ומגויידת על קיר-אבנים באותה מערת-מכפלה ואומרת בלאט: "קינדערלעך, פעם אמר לי ספת מוסלמי בן מאה מענאטה, היא ענתות שממנה יצא פציפיסט זה ששמו ירמיה: מאותן אבנים שאתם ואנחנו בונים כאן חומו, יא גיברת, אפשר פאן לבנות - אם יש לב ויש שכל לשני הצדדים - גם גשרים..."